

De Millingerwaard

Hoe een voor Nederland uniek
gebied tot stand kwam

K³DELTA

een **K³** onderneming

Samenwerkende partijen

Fotografie

Michèle Giebing

K3Delta

Twan Teunissen • pagina's 8, 28, 34, 51-53

Rijkswaterstaat • pagina 9

Fons van Bindsbergen • pagina 46-47

Samen in alle opzichten meerwaarde creëren

Wij zijn er trots op dat wij een bijdrage hebben mogen leveren aan een van de mooiste natuurontwikkelings- en hoogwaterveiligheidsprojecten van Nederland. De Millingerwaard laat zien waar een samenwerking tussen private partijen, natuurorganisaties en overheden toe kan leiden; dat je met elkaar én met grondstoffenwinning tot fantastische resultaten kunt komen die in alle opzichten meerwaarde bieden voor mens, dier en natuur.

Dit soort projecten zijn de projecten waar we het voor doen: een sieraad creëren waar de natuur de ruimte krijgt, het hoogwaterveilig wonen is en waar er ruimte is om te ontspannen. En dit alles met zand- en kleiwinning als drager, waardoor de bouwsector van essentiële grondstoffen wordt voorzien. Zo kunnen we door de winning van bouwgrondstoffen in alle opzichten meerwaarde creëren. De Millingerwaard is daarvan een prachtig voorbeeld geworden.

En we zien ook voor de komende jaren nog vele opgaven waarbij we heel graag onze brede expertise van waarde laten zijn. Op het gebied van klimaatadaptatie bijvoorbeeld, de versterking van de biodiversiteit en het combineren van meerdere functies binnen een gebied om de in Nederland schaarse ruimte optimaal te gebruiken. Mooie uitdagingen waar we graag ons steentje aan bijdragen. Samen voor een mooi, veilig en vitaal Nederland!

Ik wens u veel lees- en kijkplezier.

Jan Willem van de Kamp

Directeur K3

Impuls aan natuurontwikkeling

Staatsbosbeheer zet zich in voor aaneengesloten en veerkrachtige natuur langs de grote rivieren. Natuur waar de rivierdynamiek zijn gang kan gaan of juist laag dynamische rietmoerassen.

In bijna heel Nederland neemt de biodiversiteit helaas nog steeds af. Het rivierengebied is de uitzondering, daar neemt in grote delen de soortenrijkdom juist toe. De samenwerking met K3 gaf en geeft een impuls aan die natuurontwikkeling. Samen werken we aan herinrichting van uiterwaarden met mooie resultaten voor natuur en mensen.

In onze Millingerwaard geeft de combinatie met grondstoffenwinning extra waarde aan de inrichting van het gebied. Het natuurgebied is een klimaatbuffer die zorgt voor droge voeten van de mensen achter de dijken. En het is een gebied waar veel te genieten valt voor de bezoeker. Nu de herinrichting klaar is, zorgen wij voor het beheer van de natuur. Zo helpen we samen Nederland veilig en vitaal te houden tegen minder maatschappelijke kosten.

Arjan Snel

Hoofd Staatsbosbeheer Gelderland

De Millingerwaard

Een uniek gebied voor Nederland

De Millingerwaard is een uniek natuurgebied in Nederland. Voor een belangrijk deel door de winning van zand, grind en klei is het gebied omgetoverd. Van een agrarisch gebied naar een gebied waar waterveiligheid, natuurontwikkeling en recreatie hand in hand gaan.

Over de Millingerwaard

De Millingerwaard ligt ten oosten van Nijmegen en is in eigendom en beheer van Staatsbosbeheer. Het is onderdeel van de Gelderse Poort, een aaneengesloten Natura2000 gebied van 5.000 hectare.

Tot halverwege de jaren '90 was de Millingerwaard landbouwgebied. In combinatie met delfstoffenwinning (zand, grind en klei) is het getransformeerd tot een gebied met ooibossen, moerassen, kruidenrijke graslanden, plassen en rivierduinen. Door de uitgekiende inrichting met verschillende geulen krijgt de specifieke riviernatuur alle ruimte om zich verder te ontwikkelen. En tijdens hoogwater wordt de Millingerwaard weer écht onderdeel van de rivier en draagt het gebied bij aan een waterstandsverlaging in de rivier de Waal en daarmee aan droge voeten voor de mensen achter de dijk. Juist deze mix van functies en dynamiek maakt de Millingerwaard zo uniek. Het is niet voor

niets dat de manier waarop de Millingerwaard is heringericht, op tientallen andere plekken in Nederland navolging vindt. Wij zijn er trots op dat wij dit project, dat middenin een Natura2000 gebied ligt, hebben kunnen en mogen uitvoeren. In deze uitgave vertellen wij graag meer over het werk dat wij in dit gebied hebben uitgevoerd en het resultaat dat dit heeft opgeleverd.

Het project in cijfers

7 MILJOEN TON ZAND GEWONNEN

genoeg voor ongeveer 25.000 huizen

825.000 TON KLEI GEWONNEN

genoeg voor ongeveer 350.000.000 bakstenen = 20.000 huizen

265 HECTARE NIEUWE NATUUR GEREALISEERD

ongeveer 380 voetbalvelden

6 CENTIMETER WATERSTANDSDALING

bij (extreem) hoogwater

Grondstoffenwinning als drager

De winning van de grondstoffen zand, grind en klei vormde, naast overheidsgelden, de financiële drager van de herinrichting van de Millingerwaard. Het is een gebied geworden dat niet alleen uniek is voor Nederland door zijn gecombineerde functies

van natuur, oobosontwikkeling, recreatie en hoogwaterveiligheid, maar ook door de samenwerking tussen marktpartijen (Combinatie Boskalis-Van de Wetering en K3Delta), een natuurorganisatie als opdrachtgever (Staatsbosbeheer) en de samenwerking met overige overheden. Als K3Delta hebben we een groot deel van het grondverzetswerk mogen uitvoeren. Dat bestond uit de winning van klei, de winning van zand en het realiseren van flauwe oeverzones met grond uit de Millingerwaard.

De betrokken partijen

Staatsbosbeheer

Opdrachtgever voor waterveiligheid en voor natuurontwikkeling in de Millingerwaard.

Rijkswaterstaat en het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Vanuit hun programma 'Ruimte voor de Rivier' is waterveiligheid een opgave.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Vanuit hun programma 'Nadere uitwerking Riviergebied (NURG)' is natuurontwikkeling een opgave.

Combinatie Boskalis-Van de Wetering

Aannemer van het 'Ruimte voor de Rivier'-project in samenwerking met K3Delta.

K3Delta

Als K3Delta waren we verantwoordelijk voor het vergunningen- en omgevingstraject voorafgaand en tijdens het werk en verantwoordelijk voor de zandwinning. Daarnaast heeft zusteronderneming Delgromij 35 jaar lang keramische klei gewonnen in de Millingerwaard en was deels eigenaar van de gronden.

Provincie Gelderland

De provincie stond garant voor het proces en de financiering van de uitplaatsing van steen- en grindhandel De Beijer BV.

Historie van de Millingerwaard

Tot begin jaren negentig was de Millingerwaard grotendeels in gebruik als landbouwgebied. Het gebied kenmerkte zich door graslanden, koeien, mais en afrasteringen. Daarnaast kent het gebied ook een lang verleden van kleiwinning. Deze klei werd afgezet door de rivier de Waal die langs het gebied stroomt.

Delfstoffenwinning als kans

Al vele jaren is er in de Millingerwaard klei gewonnen. In de Millingerwaard stonden verschillende steenfabrieken, die van de gewonnen klei bakstenen en dakpannen maakten.

Vanaf de jaren zestig van vorige eeuw merkten natuurbeschermers hoe in de kleiputten die in het verleden door de kleiwinners waren achterlaten, uitbundige moerasnatuur ontstond. Deze ervaring leerde dat men door delfstoffenwinning nieuwe natuur kon creëren. Tegelijk werd daarmee duidelijk dat in diezelfde Millingerwaard geweldige kansen lagen om nog veel meer natuur te realiseren. In de jaren '80 schetsten verschillende natuurorganisaties onder de naam 'Plan Ooievaar' hun ideeën over een op natuurontwikkeling gerichte Millingerwaard.

Een nieuwe weg

In 1993 werd een unieke samenwerkingsovereenkomst getekend tussen de groene organisaties Wereld Natuur Fonds, Staatsbosbeheer en Stichting ARK en grondstoffenwinner Delgromij (onderdeel van K3). Die samenwerking hield in dat Delgromij een deel van de klei in het gebied 'reliëfvolgend', dat betekent tot op de zandlaag, zou afgraven. En dat van deze grond geen landbouwgrond meer werd gemaakt, maar natuurgebied en dat vervolgens overgedragen zou worden aan de overheid. De natuurorganisaties zouden zich ontfemen over het beheer en de publieksvoorlichting.

De maatschappelijke respons was overweldigend. Duizenden geïnteresseerden kwamen inspiratie opdoen hoe hier nieuwe natuur tot stand kwam en overal langs de grote rivieren ontstonden ideeën om het voorbeeld van de Millingerwaard te volgen.

Hoogwater stelt nieuwe eisen

In 1993 en 1995 kreeg Nederland te maken met extreem hoogwater. Dat zorgde voor een nieuwe manier van denken over het rivierengebied. De overheid kwam met het programma 'Ruimte voor de Rivier'. De dijken moesten op diverse plaatsen hoger en steviger en er moest meer ruimte komen voor hoogwater langs de rivier.

Ook de Millingerwaard werd gepromoveerd tot Ruimte voor de Rivierproject. Hier luidde de opdracht om met een uitgekiende gebiedsinrichting zes centimeter waterstandsverlaging bij extreem hoogwater te realiseren. De uitwerking van deze opgave werd gecombineerd met de opgave voor natuurontwikkeling in de hele uiterwaard en de realisatie van natuurvriendelijke oevers langs de geulen.

En daarmee waren de twee hoofddoelstellingen voor het herinrichtingsplan voor de Millingerwaard duidelijk: een bijdrage leveren aan de hoogwaterveiligheid en het creëren van een robuust natuurgebied. Een belangrijke drager van deze ontwikkeling zou grondstoffenwinning worden.

Het ontwerp voor de Millingerwaard

Jos Rademakers is als planontwikkelaar en ecooloog vanaf het allereerste begin betrokken geweest bij de ontwikkeling van de Millingerwaard. Hij kijkt terug op de afgelopen 30 jaar en op hoe theorie en praktijk bij elkaar zijn gekomen.

Ruim 30 jaar ‘ontwerpen’

Begin jaren ‘90 mocht ik als net afgestudeerd rivierecoloog voor Delgromij een nieuw opleveringsplan ontwerpen voor de Millingerwaard. Dat moest gebaseerd zijn op Plan Ooievaar uit 1986. Niet langer hercultiveren, maar reliëfvolgend ontkleien en opleveren

als vrij doorstruinbaar natuurgebied, waar begrazing en overstromingen de ontwikkeling van natuur zouden bepalen. In juni 1993 was mijn eerste Inrichtingsplan Millingerwaard gereed, en werd het vastgesteld als gebiedsuitwerking van de Landinrichting Ooijpolder. Het bleek het begin van 30 jaar ontwikkeling waarin vele planbijstellingen en vervolgplannen volgden. Maar in de kern bleef het eerste ontwerp in al die jaren overeind.

Zo is het principe van een ongestuurde ontwikkeling van de natuur, waarbij de uiterwaard wél goed doorstroombaar moest blijven, al die jaren leidend gebleven. Al vóór de twee extreme hoogwaters van 1993/1994 en 1994/1995 was duidelijk dat daarvoor een extra stroomvoerende geul aangelegd moest worden. In het latere Ruimte voor de Rivierproject is die geul weliswaar robuuster en forser geworden, maar daarmee is dan wel weer verzekerd dat de ooibossen zich in de hele uiterwaard vrij mogen blijven ontwikkelen.

En zo heeft ook het destijds unieke idee om kwelgeulen aan te leggen alle planwijzigingen overleefd. Uiteindelijk zijn geen twee, maar zelfs vier kwelgeulen aangelegd. In het heldere kwelwater wemelt het nu van waterplanten, vissen, kikkers, padden en salamanders. Ook zou ik kunnen uitweiden over het Millingerduin, dat zich imposanter ontwikkelde dan wij destijds voor mogelijk hielden; over de succesvolle ontwikkeling van de ooibossen en over het fascinerende succes van het decennialang begrazingsbeheer, waar Stichting ARK Nederland al in 1989 een begin mee maakte op het Millingerduin.

Ik ben dankbaar dat ik die dertig jaar mijn bijdrage heb mogen leveren. Maar wij zijn nog niet klaar. De riviernatuur zal ons voor nieuwe uitdagingen blijven stellen. En dan is het zaak dat zij die dan aan zet zijn zich kunnen vasthouden aan dezelfde kernideeën die al jaren de betekenis van het gebied bepalen: (1) de vrije natuurontwikkeling, (2) de vrije doorstroombaarheid en (3) de vrije toegankelijkheid. Laten wij daarom deze kwaliteitsprincipes nog eens naar en met elkaar bevestigen in een “Waardplan” voor de Millingerwaard, om als geheugenstokje mee te geven aan de volgende generaties.

Jos Rademakers

Ontwerpend rivierecoloog

Verbinden van functies

In de Millingerwaard komen drie functies samen en versterken ze elkaar: hoogwaterveiligheid, natuurontwikkeling en recreatie. Die combinatie is de kracht van de Millingerwaard.

Hoogwaterveiligheid

Bij hoogwater loopt de Millingerwaard vol en bij extreem hoogwater is het gebied onderdeel van het stroomgebied van de Waal. Dit zorgt bij extreem hoogwater voor een waterstandsdeling van zes centimeter op de rivier. De belangrijkste maatregel die hiervoor heeft gezorgd, is het afgraven van een deel van de klei- en zandlaag om zo een grote stroombaangeul te realiseren, met haaks daarop de ondiepe geulen.

Drie verschillende stroomrichtingen

Bijzonder is dat de stromingsrichting van het water in de Millingerwaard bij bepaalde waterhoogtes verandert. Aan de zuidkant van de Millingerwaard is een in- en uitstroomopening gemaakt, voorzien van een drempel ('4' in het kaartje). Die drempel verhindert dat de Millingerwaard bij laagwater helemaal leegloopt. Het vasthouden van het water in de zomerperiode dient niet alleen de flora- en fauna in de uiterwaard. Het voorkomt ook dat de winterdijk te droog wordt, waardoor de dijk mogelijk minder sterk zou kunnen worden.

De drempel heeft een hoogte van +8,20 m NAP (= ongeveer 8,20 meter boven zeeniveau). Komt er hoogwater aan, dan gaat het rivierwater vanaf een hoogte van +8,20m NAP allereerst de drempel over en stroomt via de hoofdgeul naar binnen ('2' in het kaartje). De stroming in de uiterwaard gaat dan als het ware in omgekeerde richting: van de zuidwestkant naar het noordoosten. Dat gaat zo door tot de rivier het niveau bereikt van +14,20m NAP (extreem hoogwater). Dan overstroomt de dam ('3' in het kaartje) en stroomt het water (net als de rivier) weer van noordoost naar zuidwest. De Millingerwaard levert in deze situatie haar maximale bijdrage aan de waterstandsverlaging op de Waal.

Stroomrichtingen

- ① Tot +8,20 NAP (normale situatie)
- ② +8,20-14,20 NAP
- ③ Boven +14,20 NAP
- ④ Drempel

Het water kan nu de binnenbocht afsnijden. Dit zorgt voor 6 centimeter peilverlaging op de rivier. Daarmee werd het eerste hoofddoel, de waterstandsverlaging bij hoogwater, bereikt.

Natuurontwikkeling

Het natuurdoel voor de Millingerwaard was om 265 hectare nieuwe riviernatuur en 3,5 kilometer natuurvriendelijke oevers te realiseren. Door de inrichting met de ondiepe nevengeulen en de ruimte die het water bij hoogwater krijgt, krijgt ook de specifieke, dynamische riviernatuur alle ruimte om zich verder te ontwikkelen. Juist ook door de verschillen tussen hoog- en laagwater in het gebied.

Dynamische riviernatuur

In de Millingerwaard vind je nu gevarieerde landschappen en natuur die alleen langs de rivieren voorkomen: hard- en zachthoutoobossen met boomsoorten die gewend zijn om af en toe met hun voeten in het water te staan, moerassen met bevers, tientallen vissoorten en ontelbare waterinsecten. En kruidenrijke oeverwallen en rivierduinen (met als meest bekende het Millingerduin; het hoogste levende rivierduin van Nederland) met een ongekend rijke plantengroei. De specifieke riviernatuur krijgt alle ruimte om zich verder te ontwikkelen, zonder tussenkomst van de mens. Jaarrond grazen er kuddes koniks en galloways (paarden en runderen) die de vegetatie kort houden.

Ook zijn bijzondere planten- en diersoorten die horen bij stromende rivieren weer terug van weggeweest: van wolfsmelkpijlstaart tot otter, van slanke mantelanjer tot grindwolfspin en de zeearend. En overal ritselt en tiereliert het van de vogels.

De 'vingers' als extra motor voor flora en fauna

De ondiepe geulen (de kwelvingers) vormen een extra motor voor de ontwikkeling van de natuur. Ze zijn door de klei- en zandwinning gerealiseerd en vormen letterlijk en figuurlijk levensaders voor allerlei typen (water)planten en bomen. Ook zijn ze uitermate geschikt als kraamkamer voor vissen, mede ook door de verbinding die er is met de Waal.

Recreatie

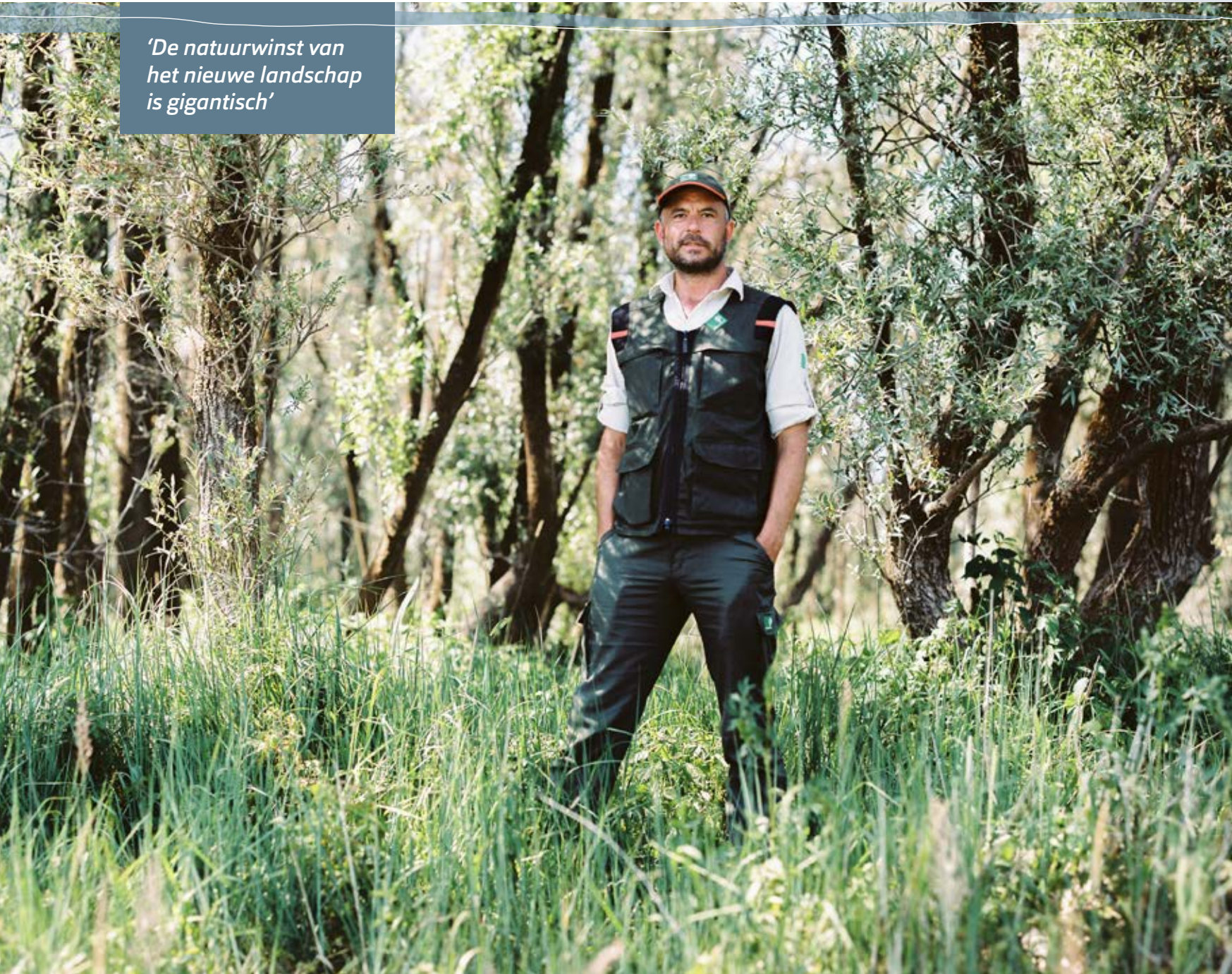
In de Millingerwaard is het voor fietsers, wandelaars en struiners goed toeven. Dwars door de Millingerwaard lopen wandel- en fietspaden. En middenin de Millingerwaard bevindt zich de Millinger Theetuin; een plek middenin de natuur boordevol vlinders en vogels. Bezoekers kunnen er met een kopje thee of koffie of een lunch in alle rust genieten van fantastisch aangelegde tuinen én kunstwerken in Marokkaans-Oosterse sfeer. Struiners kunnen hun hart in de Millingerwaard ophalen. In de Millingerwaard mag je namelijk overal komen, ook buiten de gebaande paden!

‘Een magische plek om te werken’

Interview met Twan Teunissen, teamleider Staatsbosbeheer Rivierengebied Oost

‘De natuurwinst van het nieuwe landschap is gigantisch’

De vogels laten zich in alle toonaarden horen. ‘Een voordeel van het regenachtige weer. Vogels zijn dan actiever’, licht Twan Teunissen toe. Door het druilige weer zijn er ook nauwelijks wandelaars of fietsers. Het imponerende van de natuur in dit beroemde en drukbezochte natuurgebied komt nu nog beter tot haar recht.

Soms zeggen bezoekers tegen hem: ‘Wat mooi dat dit gebied behouden is gebleven.’ ‘Uh’, antwoordt hij dan, ‘het is gloednieuwe natuur.’ Dertig jaar geleden was de Millingerwaard nog vrijwel uitsluitend landbouwkundig in gebruik.

Teunissen heeft die periode van dichtbij meegemaakt. Hij groeide op in Gendt aan de overkant van de Waal en werd als twaalfjarige lid van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie in Nijmegen. ‘We gingen hiernaartoe op excursie vanwege de zeldzame plantensoorten. De Millingerwaard stond er bekend om. Je vond ze juist onder het prikkeldraad – waar de koeien er niet bij konden –, waar de gifspuit niet kwam of er geen maisakker was. Het waren de laatste plukjes van die soorten in Nederland. Een aantal komt inmiddels weer vrij algemeen voor; met dank aan de natuurontwikkeling langs de grote rivieren van de laatste decennia.’

Voor de Waal begon de natuurontwikkeling in de Millingerwaard. De te graven geulen stonden al op de kaart ingetekend, maar toen kwam het extreme hoogwater van 1995. Alle alarmbellen gingen af. De Millingerwaard kreeg er een doelstelling bij: hoogwaterveiligheid. Vorig jaar werd de laatste hand gelegd aan het geulenpatroon, dat de vorm van een hand heeft. ‘De geulen zijn gebaseerd op de voormalige geulen uit de afgelopen drie, vier eeuwen. Landschappelijk is het misschien niet helemaal correct, want de geulen hebben er niet allemaal tegelijk gelegen. Maar daar denk ik pragmatisch over. We hebben nu eenmaal klei en zand nodig voor huizenbouw en infrastructuur, en dat kan hier worden gewonnen. Als de grondstoffenwinner het maar met gevoel voor het landschap doet. Dan levert het zelfs meerwaarde op voor het rivierengebied. De zwartkop die je nu hoort zingen boeit het echt niet of de geul al dan niet natuurlijk is.’

Wat telt is het resultaat. ‘De natuurwinst van het nieuwe type landschap is gigantisch. Een paar jaar geleden hebben we bijna feest staan vieren omdat de grauwe klauwier sinds 1975 terug was. En dit jaar stonden we te juichen voor het eerste paar zeearenden dat een nest bouwde. Nu nog niet succesvol omdat ze te jong zijn, maar wie weet hebben we volgend jaar wel jonge zeearenden.’

De bever is intussen al jaren terug. Tijdens beverexcursies met de kano onder leiding van Teunissen werden vrijwel altijd bevers gespot. Zeker in de nazomer. ‘Soms zwommen ze gewoon tussen de kano’s door.’ De boswachter wijst naar de overkant van de grootste geul: ‘Een beverburcht met daaromheen omgehaalde bomen. Allemaal beverwerk. Met hun geknaag zetten ze stukken bos terug in ontwikkeling. Daar waar het bos verjongt duiken pioniervogels op zoals blauwborst en kleine plevier. De bevers maken het landschap gevarieerder. De bevers zijn nog steeds voor iedereen te zien, maar met de kano-excursies zijn we gestopt om de zeearenden rust te geven.’

Ook zonder die bevers zou de Millingerwaard ongeëvenaard veelzijdig zijn. Naast de geulen en plassen zijn er rivierstranden, een hoge oeverwal, jonge bossen met zangvogels en oude ooibossen met spechten en roofvogels. In het door gallowayrunderen en konikpaarden begraasde grasland bloeien vrijwel jaarrond planten. Dat trekt insecten aan en in hun kielzog insectenetende vogelsoorten.

‘Hier in mijn eigen rijke achtertuin wil ik werken’, zegt Teunissen. ‘De Millingerwaard is een magische plek.’ Dan ziet Teunissen een visarend overvliegen. ‘Nog een paar jaar en dan broeden ze hier’, voorspelt hij. ‘Daar ben ik van overtuigd.’

Herinrichting op eigen kracht

De herinrichting van de Millingerwaard is voor een belangrijk deel gefinancierd door de winning van zand, grind en klei; belangrijke grondstoffen voor de Nederlandse bouwsector. Zo konden we dus enerzijds een prachtig gebied ontwikkelen en anderzijds een bijdrage leveren in het voorzien in de grote behoefte aan zand, grind en klei. Een mooi win-win situatie!

Privaat-publieke samenwerking

Door de grondstoffenwinning zijn de hoofdgeul en de nevengeulen gegraven die het gebied zo kenmerken. Het werk in de Millingerwaard was een van de eerste samenwerkingen in Nederland tussen private partijen, natuurorganisaties en overheden. Deze werkwijze kreeg daarna op veel verschillende plekken in Nederland navolging.

Kleiwinning

Zoals hiervoor al beschreven, heeft de kleiwinning een lange historie in het gebied. Sinds lange tijd wordt er klei gewonnen in de Millingerwaard en vanaf 1993 werd er door het 'reliefvolgend ontkleien' gericht gewerkt aan de natuurlijke herinrichting. Door de kleiwinning konden ondiepe geulen worden gemaakt; geulen waar de flora en fauna op een geweldige manier van profiteerde. De klei werd door baksteenfabrieken in de omgeving gebruikt voor de productie van bakstenen en dakpannen. In 2020 is de laatste klei voor de herinrichting gewonnen.

Zandwinning

In 2014 startte de zandwinning als onderdeel van het nationale programma 'Ruimte voor de Rivier' van de Nederlandse overheid. Door de zandwinning hebben we de hoofdgeul gecreëerd. Het water stroomt hierdoor bij hoogwater de Millingerwaard in. De overige geulen (vingers) waren al gevormd door eerdere kleiwinning en zijn door zandwinning verder uitgegraven volgens het inrichtingsplan. Deze geulen worden gevoed door kwelwater en bij hoogwater stromen ze vol met water vanuit de hoofdgeul.

'Wassen en zeven'

Het zand werd gewonnen met een zandzuiger, een drijvend ponton. Deze zuigt het zand op en via persleidingen gaat het naar de verwerkingsinstallatie. Daar wordt het zand gewassen en op korrelgrootte gescheiden. Het zand is door de Nederlandse bouwsector gebruikt voor onder andere de bouw van huizen en de aanleg van wegen.

Gedragen door de streek

We zijn ons ervan bewust dat we aan het werk gingen in de 'achtertuin' van de omliggende dorpen. Communicatie is daarbij misschien wel de belangrijkste pijler om projecten als deze tot een succes te maken.

Maatschappelijke gewenste ontwikkelingen realiseren

Vanaf het begin van de planvoorbereiding zochten we de afstemming met bewoners uit de uiterwaard, de dorpen Kekerdom en Millingen aan de Rijn, de Flora- en Faunawerkgroep Gelderse Poort Oost, de adviesgroep van mensen uit de streek en de verschillende (lokale) overheden. Want wij willen maatschappelijk gewenste ontwikkelingen realiseren, die kunnen rekenen op draagvlak. Dat betekent ook, en vooral, op een goede manier omgaan met allerlei meningen, belangen en wensen. Zo wilden we tot een uitgebalanceerd plan voor de Millingerwaard komen.

Meerwaarde voor het plan

In verschillende sessies, waaronder tijdens excursies door het gebied, werd het plan samen met alle betrokken partijen geoptimaliseerd. Bij deze partijen zat veel kennis over het gebied zoals het er nu uit ziet en vroeger uit zag. Ook de verschillende invalshoeken van waaruit de partijen naar het gebied keken, was van grote meerwaarde voor het plan. Kortom: door ogen en oren open te houden en kennis en doelen te combineren is er meer bereikt dan de som der delen.

Raven in de waard

Kunst op de installatie

Vanaf september 2017 sierden vier mega silhouetten de zandwininstallatie. Het kunstwerk 'Raven in de Waard' verbeeldde de relatie tussen natuur, recreatie en techniek. Het kwam voort uit de gezamenlijke wens van de gemeente Berg en Dal en K3Delta om bij het project aandacht te besteden aan kunst en cultuur.

Een hoopgevend symbool

We kwamen in contact met Stichting Kunst in Millingen en Ontwerpbureau Van Bindsbergen Visser. Deze lokale kunstenaars kwamen met het verhaal van de raaf. In 1927 had het laatste Nederlandse broedpaar van deze soort zijn nest in de Millingerwaard. Dat was het laatste paar dat sindsdien in Nederland is gezien. De raaf is ook een bijzondere vogel, die in vele legendes en fabels symbool staat voor samenwerking en communicatie. Bij de Grieken en Romeinen gold de raaf als symbool voor een lang leven.

De kunstenaars vertaalden dit verhaal in het realiseren van vier grote metalen raven boven op de installatie, elk in een karakteristieke houding en fungerend als windvaan. De raven symboliseerden ook de wens dat de raaf in de toekomst weer in dit gebied zou terugkeren. Extra bijzonder is dat tegen het einde van het werk in de Millingerwaard, de eerste raven weer werden gesignaleerd in het gebied. Het is dus zeer hoopgevend dat de plek van de metalen raven nu al is ingenomen door de eerste echte raven.

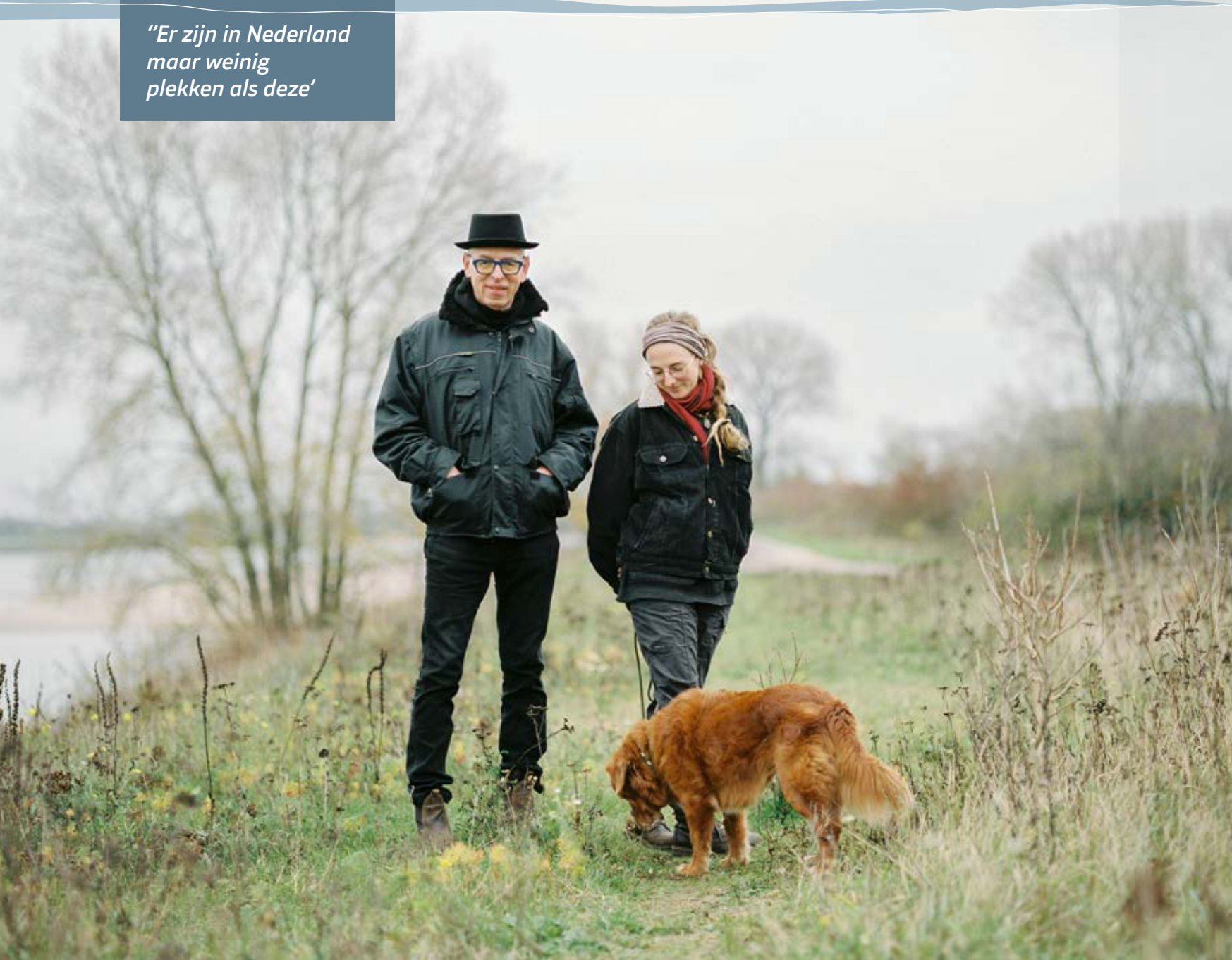
Bij het demonteren van de installatie in 2021 werden de raven voorzichtig van hun plek getild en veilig opgeslagen. De raven krijgen nog een nieuwe plek in de Millingerwaard. Over die definitieve bestemming bepaalt gebiedseigenaar Staatsbosbeheer, waarbij ook de kunstenaars worden betrokken.

Wonen en leven in de wildernisnatuur

Interview met Sita en Niels van Hoorn, bewoners van de Millingerwaard

*“Er zijn in Nederland
maar weinig
plekken als deze”*

Iedere dag wandelen ze laat in de middag met hun honden naar een rivierstrand. Niels: ‘We gaan ook wel de polder door, waar in de grote plas een eiland is aangelegd. Ik ben nieuwsgierig wat het aan natuur gaat opleveren.’ Sita: ‘Er zullen vast steltlopers komen. Die kunnen er lekker foerageren langs de oever, waar het land net een beetje onderloopt.’

De Millingerwaard is de veilige thuishaven van muzikant Niels van Hoorn en zijn dochter Sita. Sita: ‘Ik ben hier opgegroeid en vind de rust en ruimte ook fijn.’

Sita kent elk plekje in de Millingerwaard, het heeft haar gevormd. ‘Ze is het ultieme wildernismeisje’, vindt Niels. ‘Als kind kwam ze vaak kleddernat thuis of zat ze helemaal onder de modder.’ Van jongs af aan heeft Sita een fascinatie voor vogels. Behalve ernaar kijken en er onderzoek aan doen, verzamelt ze schedeltjes en zet ze dieren op. Haar vader wijst naar een opgezette ransuil in de kamer, een soort die rondom het huis vliegt: ‘Werk van Sita.’ Af en toe komen er mensen naar haar toe met beestjes die ze gevonden hebben en graag opgezet willen hebben. ‘Laatst bracht iemand een boomkruipertje, een leuke soort om te prepareren.’ Na een maand op Rottumerplaat als vogelwachter voor Staatsbosbeheer kwam ze zelf thuis met een skelet van een jan-van-gent. Sita: ‘Die ga ik in elkaar zetten. Een onwijs mooie vogel met een spanwijdte van wel bijna twee meter.’

Niels streek alweer 47 jaar geleden in de Millingerwaard neer. Hij zocht een groot huis in de natuur maar had als jonge muzikant en maker van handbedrukte stoffen geen geld. Hij mocht de voormalige directeurswoning in de oude steenfabriekenclave aan de Waal betrekken onder de voorwaarde dat hij die zou onderhouden. ‘Zolang ik hier woon investeer ik in het huis en ben ik er druk mee om het te verduurzamen. Momenteel renoveer en schilder ik alle ramen en kozijnen. Het kost zoveel tijd dat ik helaas niet zoveel aan kanoën in de geulen toekom. Daar zitten oeverzwaluwen en zwarte stern. Soms liggen er in het ondiepe water gigantische snoeken op hun zij te zonnen. Dit soort dingen zie ik als ik in mijn mooie groene kano door het landschap glijd. Er zijn maar weinig plekken in Nederland waar dit kan.’

Rondom het huis is minstens zoveel spectaculairs te beleven. Niels: 'Eens zat er een oehoe op ons dak. Hij vloog zo over me heen, net een vliegende deur. Buizerds zie ik altijd wel om het huis en sperwers die onder het raam doorschieten om een lijster te pakken. Afgelopen zomer broedde er een paartje grauwe klauwieren achter het huis.' Dat trok sterk de aandacht van Sita. Telkens ging ze er kijken. 'Het is heel fascinerend: als ze een muis gevangen hebben, prikken ze hun prooi aan een meidoornzak.'

De moestuin moeten ze in deze avontuurlijke omgeving goed afrasteren. Sita: 'Anders komen de dassen en reeën eten stelen.' Niels: 'In de lente stond een reebok likkebaardend voor het raster. Die kan er niet in, maar een eekhoorn die op onze hazelnoot en walnoot afkomt natuurlijk wel. Voor de Millingerwaard is de eekhoorn een nieuwe soort. Deze zomer zagen we hem voor het eerst in onze tuin. Dit soort verrassingen maken het zo bijzonder om hier te wonen.'

Trots op de Millingerwaard

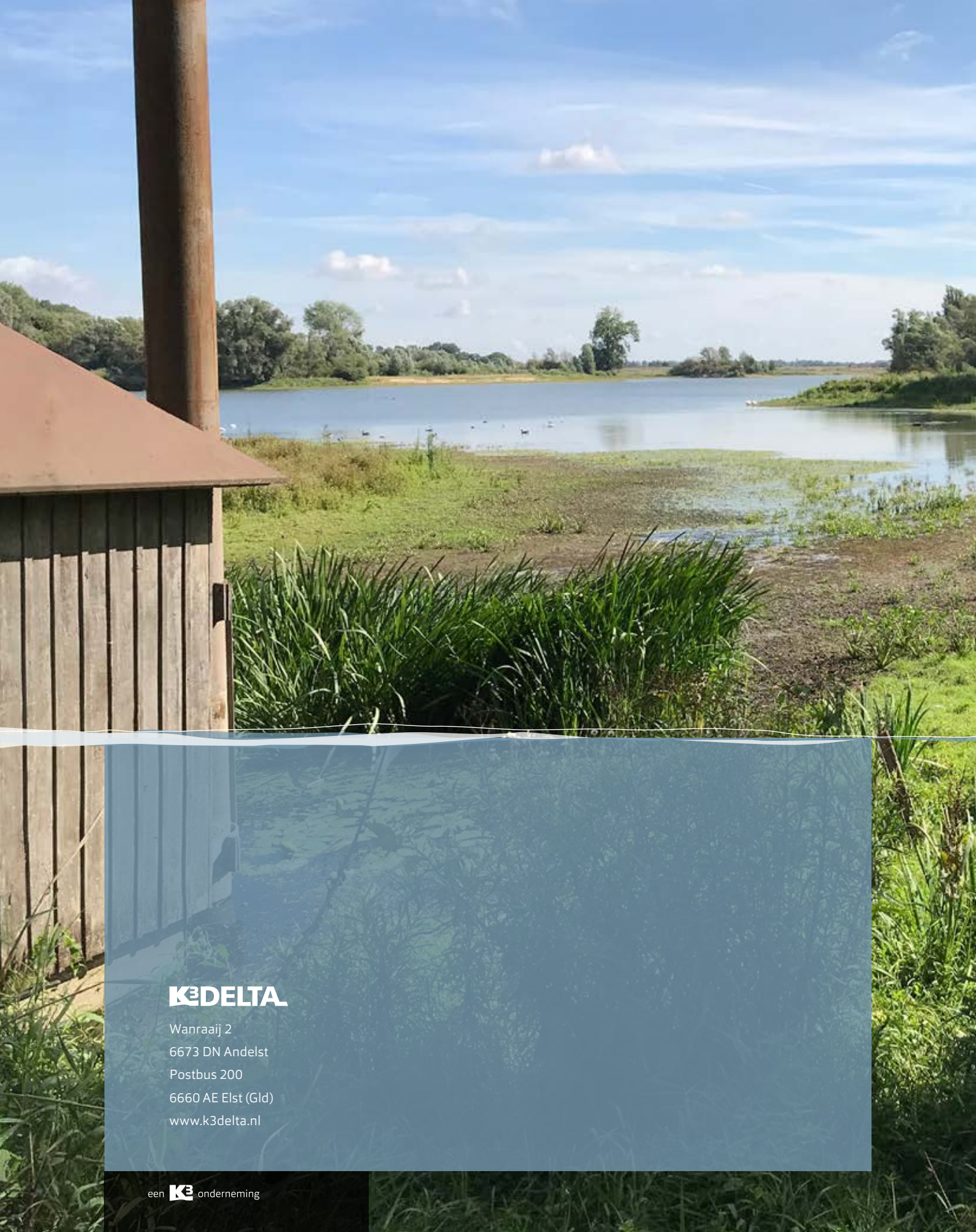
Hoe dankzij een brede samenwerking soms tegenstrijdige ontwikkelingen als meer biodiversiteit, natuur, recreatie én een grotere waterveiligheid nu hand in hand gaan. Het resultaat is een gebied van lokaal, nationaal en zelfs Europees belang. Een mooi voorbeeld zijn de vele trekvogels die hier neerstrijken tijdens hun reis naar het zuiden. Het gebied trekt jaarlijks ruim 150.000 bezoekers aan, waaronder natuurliefhebbers, wandelaars en fietsers. Zij kunnen genieten van de schoonheid en diversiteit van dit bijzondere landschap. De Millingerwaard is de ultieme natuurbeleving om de hoek: van bevers, reeën, gallowayrunderen, konikpaarden en zilverreigers tot aan stroomdalplanten, ooibossen en de oudste eiken van ons land.

Als gemeente zijn we er trots op zo'n prachtig en veelzijdig natuurgebied binnen onze gemeentegrenzen te hebben. Aantrekkelijk voor toeristen en inwoners, en zeer zeker ook voor de biodiversiteit.

Erik Weijers

Wethouder gemeente Berg en Dal

K3DELTA

Wanraaij 2
6673 DN Andelst
Postbus 200
6660 AE Elst (Gld)
www.k3delta.nl